

AŞİRET YAPISI VE AŞİRET LİDERİNİN DEVLET OTORİTESİ İLE İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Mehmet Emin ÜNER

Tarih Bölümü- Harran Üniversitesi - Şanlıurfa/ Türkiye

ÖZET

Aşiret, temel iktisadi faaliyetin avcılık, toplayıcılık veya hayvancılık olması nedeniyle, geniş coğrafyada hareket halinde bulunmak zaruretinden dolayı, “tasavvurî” (sanal akrabalık) de olsa kan bağı ve soy birliğine dayalı olarak teşekkül eden bir topluluk olarak tarif edilebilir. Aşiretler genellikle siyasi otoritelerin en az nüfuz ettiği toplum katmanlarıydı. Aynı etnisiteye mensup aşiretler, yan yana ve “eşit” konumda, birbirlerinin otoritesini kabul etmeyen, etmedikleri için de siyasi bir organizasyon olarak “devlet” haline gelmekte güçlük çeken topluluklardı. Mensupları, bir devlet otoritesi yerine kendi liderine bağlı olarak yaşarlardı. Barınma, can güvenliği ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortak tehlikeler karşısında ortak bir kimlikle hareket eden aşiret, öz ve norm bakımından politik bir birlik olarak görülmekteydi. Zira aşiret içerisinde akrabalık önemli unsur olarak görülse de aşireti oluşturan alt yapıların hepsi akraba değillerdi. Yine de aşiret devlete benzer bir örgütlenmeye sahipti. Belki bir devlet kadar disiplinli olmayabilir, ancak devletin taşıdığı bazı özellikleri yansıtmaktaydı. Zira bir aşiretin içinde yaşadığı ülkenin toprakları içinde sınırları tam olarak belirlenmemiş olsa da kendine ait gördüğü bir toprak parçası vardı ve buna dışarıdan kesinlikle müdahale kabul etmezdi. Aşiret yapısı kabilelere ayrılmaktadır. Bazen bir aşiret, on veya daha fazla kabileye ayrılmaktadır. Her aşiret, bir reis veya ağa yoluyla temsil edilmektedir. Yöneticiler babadan oğula bu görevi devraldıklarından aşiretler, kapalı bir yapıyı temsil ederler. Bir de birçok aşiretin bir araya gelmesi ya da aralarında ittifaklar kurmak suretiyle oluşan konfederasyon meydana gelirdi. Konfederasyonlar tek bir “mir” tarafından yönetilirdi. Aşirete kimin reis olacağı ile ilgili açık ve net kurallar yoktur. Aşiret fertleri arasında adaleti sağlayabilecek, fertlerin birbirlerine yapacağı haksızlıklara engel olmanın yanı sıra haksızlığa uğrayanların da mağduriyetlerini giderebilecek ve insanlara zulüm etmeyecek biri olmalıdır. Aşiret reisleri, aşiret mensupları ile devlet yönetimi arasındaki irtibatı sağlayan kişiler olarak görülmektedir. Aşiret reisleri ile devlet ilişkisi konusunda en somut örnek Milli aşireti reisi İbrahim Paşa’dır.

Anahtar Kelimeler: *Aşiret, Devlet, Osmanlı, Şeyh, Ağa,*

I. GİRİŞ

Osmanlılarda toplumu oluşturan şehirli ve köylülerin dışında kalan üçüncü toplumsal kesimi aşiretler oluşturuyordu. Onların yaşayış tarzları, ekonomik hayatları, sosyal örgütlenmeleri toplumun diğer her iki kısımdan da farklıydı. Aşiretler genellikle siyasi otoritelerin en az nüfuz ettiği toplum katmanlarıydı. Aynı etnisiteye mensup aşiretler, yan yana ve “eşit” konumda, birbirlerinin otoritesini kabul etmeyen, etmedikleri için de siyasi bir organizasyon olarak “devlet” haline gelmekte güçlük çeken topluluklardı. Mensupları, bir devlet otoritesi yerine kendi liderine bağlı olarak yaşarlardı. Otoriteyi sevmedikleri gibi, yılın on iki ayını aynı mekânda geçirmekten de hoşlanmazlardı. Kapalı mekânlarda sürekli kalmak yerine, tabiatın güzellikleri içinde doğal yaşamayı tercih ederlerdi. Çoğunlukla hayvancılıkla uğraşır, kışlaklarında az miktarda tarım yapar, ancak daima savaşçı bir asker gibi, savaşa da hazırlardı. Kendi aşiret mallarının muhafızı olmakla birlikte, liderleri adına başka bir aşirete mensup mal ve hayvanları talan etmeyi “devrin şartlarında” “makul” bir olay gibi görürlerdi.

Barınma, can güvenliği ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortak tehlikeler karşısında ortak bir kimlikle hareket eden aşiret, öz ve norm bakımından politik bir birlik olarak görülmekteydi. Zira aşiret içerisinde akrabalık önemli unsur olarak görülse de aşireti oluşturan alt yapıların hepsi akraba değillerdi. Yine de aşiret devlete benzer bir örgütlenmeye sahipti. Belki bir devlet kadar disiplinli olmayabilir, ancak devletin taşıdığı bazı özellikleri yansıtmaktaydı. Zira bir aşiretin içinde yaşadığı ülkenin toprakları içinde sınırları tam olarak belirlenmemiş olsa da kendine ait gördüğü bir toprak parçası vardı ve buna dışarıdan kesinlikle müdahale kabul etmezdi. Aşiret mensuplarının disiplinli bir şekilde bağlı oldukları bir liderleri vardı. Yine dış tehlikelere -özellikle komşu aşiretlere karşı- eli silah tutan her aşiret ferdinin asker kabul edildiği bir silahlı gücü mevcuttu. Aşiret üzerinde yaşadığı toprak parçasıyla, kendini yöneten lideriyle, alt yapısıyla ve silahlı gücüyle kendine özgü bir işleyiş tarzı vardı. Komşu aşiretlerle, devletler gibi, savaşlar ve barışlar yaparlardı. Onların “barışgücü” ve “barış elçileri” aşiret içinde “hatırlı” kişiler (aşiret ileri gelenleri) ya da şeyhler olarak önemli bir nüfuza sahipti. Meskûn mahalleri varsa da yazın yaylaya çıkma adetlerini terk etmezlerdi. Hatta devletin iskân politikaları bile bu sebepten dolayı çoğu zaman pek başarılı sonuçlar vermezdi.

Tebliğ iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde aşiretin kavramsal ve kuramsal yapısı ele alınacak, ikinci bölümde ise aşiret liderinin devlet otoritesiyle ilişkilerine ışık tutulacaktır. Aşiret liderinin devlet otoritesiyle

olan ilişkilerine verilecek örnek olaylar Osmanlı Devleti döneminde yaşanan olaylardan seçilecektir.

II. KAVRAMSAL VE KURAMSAL OLARAK AŞİRET

Aşiret nedir? Aşiret lideri kimdir? Aşiret lideri nasıl seçilir? gibi soruların cevaplarına öncelikle açıklık getirelim.

Kamûs-ı Türkî, aşireti bir asıldan çıkmış, birlikte yaşayan ve birlikte konup göçen topluluk, oymak ve kabile biçiminde tanımlar. Kabile ve aşiret arasında bir farklılık görülmemekte, birbirleriyle eş anlamlı kullanılmaktadır. Buna göre kabile, bir soydan türemiş ve bir reisin başkanlığında birlikte yaşayan topluluk, aşiret, oymaktır.¹

Aşiret, temel iktisadi faaliyetin avcılık, toplayıcılık veya hayvancılık olması nedeniyle, geniş coğrafyada hareket halinde bulunmak zaruretinden dolayı, “tasavvurî” (sanal akrabalık) de olsa kan bağı ve soy birliğine dayalı olarak teşekkül eden bir topluluk olarak tarif edilebilir.²

Aşiret fertleri arasında var sayılan tasavvurî akrabalık konusuna bir paragraf açmak gerekir. Basit gibi görünse de aşiret üyeleri hatta aşiretler arasındaki bağlar da çok önemli olduğu bilinmektedir. Günümüzde “sanal” akrabalık da denilen tasavvurî akrabalığın bir çok çeşidi yaşanmış ve hâlâ da yaşanmaktadır. Bütün bu akrabalık çeşitlerin ayrıntılarına girmek bu tebliğin hacmini aşacağından dolayı kısaca değinmekle yetineceğiz.

“Tasavvurî Akrabalık”, “Şibih Akrabalık”, yeni deyimle “Yarı Akrabalık” ya da “Sanal Akrabalık” dediğimiz akrabalık biçimi, sonradan kazanılmış bir akrabalık biçimidir. Bu uygulama, insanlar arasındaki özel yakınlaşmalardır (dostluklardır). Sanal akrabalıklar, kana bağlı olmayıp sözleşmeye dayalıdır. Birbirlerini seven samimi, içten kişilerin bu tür yakınlıklar kurması, onların dostluklarının pekiştirilmesine yaramıştır. Gerçek bir akrabalık olmamasına rağmen, sonradan kurulan ilişkilerle gerçek akrabalıkta geçerli olan bir dizi yeni davranış biçimleri sergilenir. Genellikle kan bağı olmayan kişilerle kurulan bir akrabalıktır. Böylece gerçek akrabalar dışında, başka kimselerle de ayrı bir destek ve güç sağlanmış olur. Bu tür akrabalıklarda yüksek derecede karşılıklı görev duygusunu içeren kişisel bağlantılar söz konusudur.³

Tasavvurî akrabalıklar, Osmanlı coğrafyasında yerleşik toplumlarda önemli bir rol oynamıştır. Aşiret düzeninden kopmuş köylerde sanal akrabaların seçimi, kan bağıyla hısım olan akrabalar arasından yapılması çok azdır. Çünkü

yerleşik toplumlarda hısım ve akrabalık dar bir çevreyi kapsar. Bunun nedeni ise göçebe aşiret durumundan yerleşik duruma geçerken daha önceki büyük akraba grupları parçalanmış ve değişik yörelere göç etmişlerdir. Göçebe aşiret topluluklarında herkes birbirinin akrabasıdır. Kan bağı ve evlenme yoluyla hısımlıklar tüm aşireti kaplamıştır. Böylece, belirli bir yere yerleşince akraba grubu küçük olan aileler, sanal akraba edinerek çevrelerini genişletirler, dostluk ve dayanışma kurabilecekleri bireylerin sayısını artırırlar.

Toplum içinde günümüzde de bu tür akrabalık çeşitleri görülmektedir. Bunların başında “kirvelik” gelmektedir. Kirvelik iki aile arasında başlasa da bütün bir kabileyi ve hatta aşireti birbirlerine bağlar.

Kirvelik geleneğinde İslâm dininin gereklerine göre yapılan sünnet töreninde çocuğu tutan kişiye kirve denir. Kirve, ailede sevilen kimsedir. Kirve olan kişi sünnetin tüm giderlerini karşılar. Sevgi ve dostluk bağı kirve seçiminde esastır. Çocuğun babası, sevdiği kişiye kirve olmasını önerir, o da kabul ederse kirve olur. Kirveye saygı, ana babadan sonra gelir. Çocuk ona itaat eder ve saygı gösterir. Kirve, çocuğun tüm yaşamında onun saygı duyduğu bir kişi olarak kalır. Kirve, çocuğun sünnet sonrası yaşamıyla da ilgilenir. Çocuğun okumasında, hastalığında, askerliğinde hatta evlenmesinde yardımcı olur. Bu hususlarda yardımcı olmak bir akrabalık görevi sayılır. Kirve ile çocuk arasındaki haklar görevler ve sorumluluklar, baba-oğul arasındaki gibidir. Yani kirve, bir amca rolündedir. Bu nedenle, kirve oğlu ya da kızı ile sünnet olan çocuğun kardeşleri arasında bir tür kardeşlik hukuku ortaya çıkar. Kirve kızıyla bacı kardeş sayıldığından evlenilmez.⁴ Günümüzde de kirvelik, Kürtler arasında saygın bir sanal akrabalık türü olarak yaşayan bir gelenek şeklinde devam eder.

Aşiret içe dönük, küçük bir dünya, bir savunma örgütü, geleneksel ve tutucu bir kurum, aynı özellikleri taşımayan gruplardan oluşmuş üstünlük duygusuna sahip bir topluluktur. Gerçekte, aşiret küçük bir dünya, bir savunma örgütü, töre ve gelenekleriyle düzenlenmiş bir kurum gibidir. Sınırları taşmış büyük bir aileye benzemektedir. Hatta küçük boyda mini bir federasyon yapısını bize hatırlamaktadır. Aşiretlerin bazıları birden fazla reise sahiptirler, diğerlerinin belirlenmiş bir reisi yoktur.

Aşiret mensubiyeti üzerine yerel terimler, ortak bir soy ve ortak yerleşim ideolojisiyle birlikte ele alındığında, bir tarih ve geçmişten devralınan kültürel bir öneme sahip olma iddiası anlamına da gelir. Aşiret gruplarının hepsinin, kökenlerine dair gerçek ya da kurgulanmış birtakım hikâyeleri vardır.

Bu hikâyeler, aşiretlere, başka gruplara kıyasla, tarihsel bir önem atfeder. Aşiretli olmayanlar, kendilerine aşiretli gibi bir üstünlük ya da bir asalet yakıştıramaz. Çünkü kökleri, geleneksel toprakları, zafer kazanmış ataları ve kahramanlıklarla dolu çatışmaları ya da trajik yenilgileri yoktur. Aslında bölgede, aşiret mensubu olmamak, oraya başka bir ilden gelmiş olmak ya da aşiret köklerini kaybetmiş olmak anlamına gelir.⁵

Aşiret örgütlenmesinin yerel sınıflandırma sisteminin etkileri şu şekilde özetlenebilir.

Aşiret mensupları kendi sistemlerini hem ampirik hem de kavramsal olarak esnek bir şekilde sınıflandırır. Soy ideolojisi, aşiretin yayla kullanım haklarını tayin ettiği aşiret düzeyinde son derece önemlidir. Aşiret yaylaları formel bir biçimde aşiretin birimlerine göre bölünmez ya da tasnif edilmez. Öte yandan, ikamet ve arazi, aşiretler için son derece önemlidir. Çünkü aşiretler yaylalara giriş için geleneksel haklara sahip olduklarını öne sürer.

Aşiret mensubiyeti, aşiretli olmayan yerli halk ve dışarıdan gelmiş olan kişiler için farklı anlamlar taşır. Bir aşirete mensup olmanın ne olduğunu tanımlamak için kullanılan kültürel bağlam, bu farklı grupların kavrayış ve sınıflandırma süreçlerinin diyalektik etkisi altında kalır. Kimin ve neyin aşirete ait olduğu ya da olmadığı, kültürel kategorilerde kendisini gösterir, bunların sınırları da sadece “zihinsel”dir.⁶

Kültürün temel gerçeği, insanların sürekli gruplar halinde örgütlenmesidir. Bu gibi grupların ilişkileri, Rousseau'nun toplum sözleşmesine benzeyen bir anlaşmayla, bir geleneksel yasa ya da töreyle düzenlenir.⁷ Kişiler daima bir grubun parçası haline gelmek isterler. Çünkü grup içinde gerekli ihtiyaçların karşılanması, bireysel ya da örgütsüz davranmaktan daha kolaydır. Bir kişi içine girdiği bir gruptan tüm beklentilerinin ne olduğunu bilmezse de gruba dâhil olmanın birçok sebebi vardır.⁸ Birlik ruhu tüm grupların ortak bir özelliğidir. Grup yapısı, kişinin tek başına ulaşamayacağı türden hedeflerin elde edilmesinde insanların işbirliğine giderek karşılıklı bağımlı hale gelmelerinin sonucudur.⁹ Uzun süreli bir arada yaşamanın neticesinde topluluklar onu oluşturan ayrı ayrı kişilerin sahip olduğu özelliklerden çok farklı yeni özellikler kazanır. Bilinçli kişilik ortadan kalkar, bütün bu kişilerin fikirleri ve duyguları tek bir yöne çevrilir.¹⁰ Sonuçta kolektif bir bilinç oluşturulur ki bunun en belirgin örneklerinden bir de aşiret yapılanmalarıdır.

Barınma, can güvenliği ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması amacıyla

ortak tehlikeler karşısında ortak bir kimlikle hareket eden ve Arapça bir kavram olan aşiret öz ve norm olarak politik bir birliktir. Ernest Gellner, Ortadoğu toplumlarındaki kabilelerin (aşiret), “devletimsi” bir örgütlenme teşkil ettiklerini söyler. Ona göre, bu kabile toplumlarının özelliklerinden biri, toplumsal örgütlenmenin segmenter oluşu ve bu bölümlenmiş toplumların soy birliği üzerinde temellenmiş segmentler teşkil etmesidir. Aynı nesepten olan insanların meydana getirdikleri kabilelerde toplumsal birlik ve beraberlik kabile mensuplarının ortak çabalarıyla gerçekleşiyor.¹¹

Gerçekten de aşiretler devlet düzeyinde disiplinli bir örgütlenme değilse de devletin sahip olduğu birçok niteliği hatırlatmaktadır. Belirgin bir şekilde çizilmiş değilse de aşiretlerin;

a-Üzerinde yaşadıkları, kendilerine ait, dışardan müdahalenin kabul edilmediği bir toprak parçası,

b-Bir lideri (Ağa), liderin yönetimi gerçekleştirdiği bir mekânı (köy-misafir odası),

c-Suç işleyen kişiyi liderin talimatıyla yargılayan ve cezalandıran (malını elinden alma, cellikrın (aşiretten kovma), falakaya yatırma, bir odaya hapsetme) bir yargı gücü ve suçluların ifadesinin alındığı bir mekân-mahkeme (köy odası),

d-Dış tehlikeler karşısında eli silah tutan her bireyinin silah altına girdiği bir askeri gücü vardır.¹²

Aşiret yapısı kabilelere ayrılmaktadır. Bazen bir aşiret, on veya daha fazla kabileye ayrılmaktadır. Her aşiret, bir reis veya ağa yoluyla temsil edilmektedir. Yöneticiler babadan oğula bu görevi devraldıklarından aşiretler, kapalı bir yapıyı temsil ederler. Her aşiret lideri, aynı zamanda bu kimliklerini, padişahlar tarafından verilen silsile-nâme veya şecerelere bağlamaktadırlar.¹³ Osmanlı döneminde aşiretler sosyolojik bir olgu olarak göz önüne alınmış ve bu konu bütünlüğü ile kanunnâmelere geçmiştir.¹⁴

Bir de birçok aşiretin bir araya gelmesi ya da aralarında ittifaklar kurmak suretiyle oluşan konfederasyon meydana gelirdi. Konfederasyonlar tek bir “mir” tarafından yönetilirdi. Bu türden aşiret bloklarına Ortadoğu’nun pek çok bölgesinde rastlanmaktadır. İktisadî, siyasî ve sosyal sebeplerle en güçlü aşiretin hâkimiyetini tanımak ve kendini bu isimle tanıtmak o aşirete güç ve nüfuz kazandırdığı gibi, birçok imkân da sağlıyordu. Aşiretler böylece etnik, dinî ve

mezhepsel farklılık gözetmeksizin tabii bir şekilde; en güçlü aşiretin ismi ve himayesi altında teşkilatlanmış oluyordu. Belirli dönemlerde “milli” sıfatını taşıyan aşiretler içerisinde Arap, Türk, Kürt ve Ezidî aşiretlerinin bulunması; bu oluşum ile açıklanabilir.¹⁵

Aşireti meydana getiren temel saik, akrabalık-hısımlık değil, siyasi amaçlardır. Akrabalık daha çok aşiretin alt unsurlarında kabile özellikle sülale gibi alt yapılarında önem kazanır. Aşiret, kabilelerin birleşmesinden meydana gelmektedir. Aşiretin büyüklüğünü belirleyen kabile sayısıdır. Kabile reislerinin üzerinde de bir aşiret reisi (ulu kişi) vardır. Büyük ve ulu ata olarak bilinen bu manevi otorite, aşiret teşkilatının en üst kısmında yer almaktadır. Bu ulu kişi, gerektiğinde başka aşiretleri de nüfuz sahası içine katabilir. Aşiretler konfederasyonu bu şekilde teşekkül etmiş olur. Aşiretin idaresinden, diğer aşiretlere karşı soy sopun devamının sağlanması ve üstünlüğünün korunmasından bu ulu kişi sorumludur. Evlenme aşiret içinde meydana gelir. Bu nedenle, aşiret aynı zamanda bir idari ve siyasi birliktir. Ulu kişi aşiretler konfederasyonun başkanı olarak görülebilir. Aşiret, kabilelerin çıkarlarını savunan bağımsız bir siyasi birlik olduğu halde, güçlü bir aşiretin otoritesini kabul ederek aşiretlerden oluşan aşiretler konfederasyonu daha üst bir oluşum meydana getirir. Bu konfederasyonun başkanlığına da kendisi geçer. Böylece, diğer aşiretlere karşı hak ve çıkarları aynı olan bir siyasi birlik doğmuş olur.¹⁶ Birçok aşiretin oluşturduğu aşirete lider olmak beraberinde aşiret içi rekabeti de getirmektedir.

1.Aşiret içinde Rekabet

Aşiret düzeyinde bile yabancılara karşı birlik, ideolojik alanla sınırlı kalır. Bilindiği gibi aşiret yabancılara (özellikle de diğer aşiretlere) karşı birlik olmalıdır. Ancak sık sık durum böyle olmaz. Hatta iki aşiret arasında bir çatışma çıktığında aşiretlerden birinin bir alt-biriminin diğer aşiretle iş birliği yaptığı da görülür. Bunun nedeni aşiret içi bir “kan davası” olabileceği gibi (daha sıklıkla da) alt birim ağasının aşiret reisine dış bilemesi olabilir. XX. yüzyılın başından itibaren, merkezî hükümetlerin aşiret reislerinin iktidarına gem vurmaya başlamalarından önce reisliği ele geçirebilmek için sürekli bir çatışma söz konusu idi. Rakiplerden her biri kendi yerini sağlamlaştırmak için sosyo-politik durumu kendi lehine kullanma çabası içindeydi. Bu gibi hırslı reisler için önemli olan, rakip aşiretle kendi aşireti arasındaki zıtlasma değil, rakibin bağlantı kurduğu güç kaynakları ile kendisinin bağlantı kurabileceği güç kaynakları arasındaki zıtlasmaydı.¹⁷ Aşağıda da görüleceği üzere aşirete reis olmak için

kesin kurallar olmadığından aşiret içi rekabetin temel sebepleri genellikle liderlik konusunda ortaya çıkmaktaydı.

2.Aşirete Kim Reis Olur?

Aşiret içinde kimin reis olacağına dair bir kural olmadığından genelde her aşirette reis olmaktan memnuniyet duyacak birkaç aday bulunur. Sülale yapısı bu anlamda simetriktir. Öyle ki her hangi bir kuşaktan tüm bireyler yapı gereği aynı konumdadırlar. Onun için çoğu zaman en güçlünün ayakta kalmasıyla sonuçlanan önderlik mücadelesi olur.¹⁸ Bu tüm aşiret toplumlarının ortak bir sorunudur. Ancak bir sülale ya da aşiretin reisliği genellikle belirli bir aile içerisinde kalır ancak kimin reis olacağına dair konmuş kesin bir kural yoktur. Bazı aşiretlerde reisliğin en büyük oğula geçmesi en iyisi gibi görülür ancak bu aşiretlerde bile bu kural oldukça esnektir. Diğer aşiretlerde ise sülale ya da aşiretin yaşlıları eski reisin hangi oğlunun ya da hangi yeğeninin reisliğe en uygun olabileceğini tespit ederler. Bu kişi kelimenin tam anlamıyla bir “adam” olmalıdır. Güçlü, cesur, adil ve cömert, iyi strateji kurabilen, akıllı bir kişi olmalıdır.¹⁹

Görülüyor ki aşirete kimin reis olacağı ile ilgili açık ve net kurallar yoktur. Ancak reisliği yapacak kişinin taşıması gereken vasıflar açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Aşireti dışarıdan gelecek tehdit ve tehlikelere karşı koruyabilecek, bunu yaparken de aşiretin selameti için kendini tehlikeye atmaktan çekinmeyecek kadar cesur olmalıdır. Aşiret fertleri arasında adaleti sağlayabilecek, fertlerin birbirlerine yapacağı haksızlıklara engel olmanın yanı sıra haksızlığa uğrayanların da mağduriyetlerini giderebilecek ve insanlara zulüm etmeyecek biri olmalıdır. Cömertlik de en az diğer sıfatları kadar önemlidir. Zira aşiret reisinin “sofrası açık” olmalıdır. İhtiyaç sahipleri, yolcular ve misafirler teklifsiz burada karınlarını doyurabilmelidir. Nihayet aşiret reisi, aynı zamanda bir komutandır. Dolayısıyla cesur olmanın dışında planlama da yapabilmeli ve sadece cahilce bir cesaret göstermemelidir. Başında bulunduğu aşiretini gereksiz yere savaşımlara sürüklememelidir.

Aşiret gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya ve akrabalık temelinde, örgütlenmiş genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgü bir iç yapıya sahip sosyo-politik bir birimdir. Doğal olarak aşiretler de kendi içlerinde alt-aşiretlere bölünmüşlerdir. Bu alt gruplar da bir kez daha kabile, sülale gibi daha küçük birimlere ayrılırlar.

Eğer bu yapıya yukarıdan aşağıya doğru değil, aşağıdan yukarı doğru

bakacak olursak akrabalığın oynadığı rolün önemi iyice belirginleşir. Örgütlenmenin en alt düzeyinde ise haneler yer alır. Reisleri aynı babadan, büyükbabadan ya da atadan gelen haneler, kendilerini diğerlerinden farklı görürler, belirli durumlarda kendilerini ötekilerden ayırarak, birlikte hareket ederler. Antropolojik terminolojide böyle davranan gruplara “sülale” adı verilir. Ortak atanın kaç nesil geriye gittiğine bağlı olarak değişik derecelerde sülale ilişkileri vardır.²⁰

Bazı kişiler kendilerini belli bir sülaleye bağlı olarak gördüklerinden kimi zaman o sülale ile birlikte tavır alarak kendilerini onun bir üyesi olarak nitelendirdiklerini ortaya koyarlar. Bir veya iki nesil sonra da bunların torunları o sülalenin gerçek üyeleri olarak tam kabul görürler. Bu kişilerin aslen yabancı bir soydan geldiğini pek hatırlayan olmaz. Bazı kabile ya da sülaleler askerî veya politik başarısından dolayı güçlenen bir ailenin çevresinde birçok kişinin ya da sülalenin toplanmasıyla oluşmuştur. Bu gibi örgütlenmelerde birkaç nesil sonra grup üyelerinin kökenlerinin unutulması eğilimi ağır basar; kabilenin aralarında gerçek kan bağı olan bir grup gibi hareket eder.²¹

3.Aşiret Liderinin İktidar Kaynakları

Aşiret lideri tiplmesi, aşiret gruplarının yapısal bileşimini, bunların içindeki eşitlik ve hiyerarşi kavramlarını, devletin bu aşiret gruplarının yönetimi konusundaki tutumunu gösterir. Devlet kurumlarının aşiretlerle ilişkilerinin niteliği birbirinden farklı ve birbirleriyle çelişkili liderlik tiplmelerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Devletin etkisinin daha zayıf olduğu durumlarda ortaya çıkan lider “eşkiya” tiplmesine uygun olup karşılıklı çıkar ilişkileri yoluyla etrafında “paralı adamlar” toplayabilir. Aşiretin devleti tanıdığı tam tersi durumda lider, anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapıp, ahlakî bağlarla etrafında “sadık” kişiler toplayan bir tür şef olabilir. Aslında liderlerde bu iki tiplemenin çeşitli özellikleri bir arada bulunabilir. Bu nedenle, aşiret liderleri ve devlet arasındaki, iktidar ve kontrol ilişkileri çok daha karmaşıktır. Gellner, devletin hakikaten çok zayıf olduğu durumlarda, liderin eşkiya değil, devletle müzakere yapan resmi bir aşiret reisi olduğuna işaret eder. Eşkiya tiplmesi, devletin, aşiretleri açık bir otonomi kazanmasını engelleyecek kadar güçlü, ama eşkiyayı yakalamayacak kadar da zayıf olduğu durumlarda ortaya çıkar. Çok güçlü liderler ise ya devletin çok zayıf olduğu ve uç bir örnek olarak hiç var olmadığı zamanlarda ya da devletin çok güçlü olduğu ve yerel bir yönetici atamayı tercih ettiği durumlarda ortaya çıkar.²²

Aşiret liderlerinin rolü üzerine bir başka nokta da, aşiret liderlerinin aşiret birimi içindeki birleştirici konumlarına dikkat çekmiştir. Farklı eklem

birimlerinin ağalarının kendi aralarındaki rekabet, aşiret içi, aşiretin alt birimlerindeki ya da sülale içindeki birlik fikrinin ve ilişkilerinin dile getirilmesini sağlayabilir. Genelde, küçük bağımsız birimlere bölünmüş aşiretlerde, büyük adamlar, hiç değilse geçici bir süre, ekonomi, sosyal hayat, sanat, ekonomik işbirliği hatta savaş alanlarını genişletebilir. Aşiret liderinin aynı zamanda belli makamları vardır ve unvanları da vardır. Bazı durumlarda Polinezyalı şefler gibi içerideki muhalif ya da isyankâr unsurlara karşı kullanmak üzere adam tutarlar. Nihayet, (formel dini ve yazınsal gelenekleri, devlet, başka aşiret federasyonları gibi) dış faktörler ve (üretim ilişkileri, kültürel ve ideolojik bağılıklar ve ekoloji gibi) iç faktörler, aşiret yapılarının belli biçimler almasına yol açar ve bunlar da aşiret reislerinin birbirinden farklı roller üstlenmelerine neden olur²³.

III- AŞİRET LİDERİNİN DEVLET OTORİTESİYLE İLİŞKİLERİ

Burada aşiret liderinin devlet otoritesiyle olan ilişkileri Osmanlı dönemi bağlamında ele alınacaktır. Denetimin bölünmemesini, ya muhtemel rakiplerini saf dışı bırakarak ya da kişilerin padişahın hane halkına dâhil etmek suretiyle sadakatlerini güvenceye alarak sağlayan bir patrimonial rejim, kaçınılmaz olarak anlaşmalar yapmaya aracılık tarzı ilişkiler kurmaya meyliyordu. Hem rakiplerin saf dışı bırakılması hem de muhtemel rakiplerin merkezle bütünleştirilmesi, Osmanlı devletinin önemli siyasî faaliyetlerindendi. Devletin mütteliklerini çoğaltmak için başvurduğu belli başlı yollardan bir diğeri de evlilikler idi. Bu üst düzey bürokratlar, padişah kızlarıyla evlendirilerek hanedana akraba yapıyor, böylelikle sadakatleri güvenceye alınıyordu. Bu uygulama bölgesel görevliler ile önemli aileleri de kapsayacak şekilde genişletildi ve bu gruplar da evlilik aracılığıyla merkeze “içerildi”. Bu evlilikler, daha ziyade, devletin belli bir bölge üzerindeki denetimin gücünü ve iktidarını pekiştiren, kişilere Osmanlı yönetiminde mevkiiler kazandıran siyasî evliliklerdi. Ayrıca Osmanlı Devleti XVII. yüzyıl boyunca, büyük sekban gruplarının başındaki eşkiya reislerinin taleplerini merkezle bütünleştirebilmek için sık sık siyasî anlaşmalar yapma ve merkeze dâhil etme yöntemlerine başvurdu. Karen, Osmanlı Devleti’nin eşkiyalara verilen tavizlerin ciddi bir zaafa işaret etmediğini, bu anlaşmaların aslında, Osmanlıların aynı anda üç cephede birden savaşmak zorunda kalmaması için ülkeler arası ve ülke içi basınçları dengeleme hesabıyla yapılmış olduklarını ifade eder.²⁴

Aşiret reislerinin devletle olan ilişkilerine bakıldığında, aşiret reisleri, aşiret mensupları ile devlet yönetimi arasındaki irtibatı sağlayan kişiler olarak görülmektedir. Buna yerel yöneticiler de müdahale edemezdi.²⁵ Bu durum zaman zaman yerel yöneticiler ile aşiret reisleri arasında ciddi bir sorun da

oluşturuyordu. Özellikle Hamidiye Alayları içinde yer alan aşiret reisleri direkt olarak merkezi Erzincan'da bulunan 4. Ordu komutanı ile muhatap oluyorlardı. Bu dönemde her reis, kendine bağlı adamları arttırmak ve devletten ayrıcalık ve güç elde etmek için diğerleriyle rekabet etmekteydi. Giderek güçlenen devlet aygıtına dayanan bazı reisler, daha önce hiçbir aşiret reisinin sahip olmadığı ölçüde güç elde etti. Aşağıda bahsedeceğimiz Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında devlete dayanarak aşiretini bölgenin en güçlü aşireti haline getirmişti. Bu yeni dönemin tipik politik birimleri, büyük aşiretlerdir.²⁶

Osmanlı padişahı ile onun idarî görevlileri birbirinden ayrılıyordu. Aşiretler merkezî yönetimin atadığı yöneticilere karşı ayaklanırken, padişahın bir "lütü" ya da "mesaj"ıyla ayaklanma kısa zamanda yatıştırılabilmekteydi. Aşiretlerin beyleri, siyasî kaynakları sonuna kadar kullanabilmek için otoriteyi ayrıştıran bu tutumu, stratejilerinin önemli bir parçası haline getirmişlerdir.²⁷

"Osmanlı Devleti asırlar boyunca aşiretler ve köylülerle doğrudan ilişki kurmak yerine bölgesel Kürt elitini aracı olarak kullanmıştır. Çok önemli stratejik ya da ekonomik değer taşıyan bölgeler merkezden atanan askeri yöneticilerle yönetilmişti, ama kural olarak dolaylı yönetim geçerliydi...Kürt Emirlikleri Osmanlı İmparatorluğuna dâhil edilmelerinden önce de vardı ve yönetici ailelerin konumları merkezin onları tanımasıyla daha da güçlenmişti. Merkezi devlete karşı bazı askeri ve küçük çapta vergi yükümlülükleri vardı. Toplanan vergilerin büyük çoğunluğu emirlerce alınıyor, bu yolla saray yaşantısını sürdürebiliyorlardı. Emirlikler aşiretlerden ya da aşiret birliklerinden oluşuyordu... Raiyet (köylü) ve aşiretlerin doğrudan ilişki kurdukları tek yönetim biçimi emirler, hanedan ve maiyetlerindekiydi".²⁸

Bruinessen'ın, yukarıdaki tespitleri Osmanlı Devleti'nin Kürt aşiretlerle olan ilişkilerini tasvir etmektedir. Osmanlı Devleti diğer bölgelerdeki aşiretlerle de aynı muameleyi yapmıştır. Ortaya çıkan Ayan aileleri XIX. yüzyıla gelindiğinde bölgelerinde çeşitli resmi görevler de almaya başlayarak bir tür taşra aristokrasisini kurdular.

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde yapılan idarî yenilikler çerçevesinde taşrada kurulan meclislere üye, dairelere müdür ve hatta bazı kazalara kaymakam yine bu aşiret ileri gelenlerinden seçildi. Tanzimatın getirdiği yeniliklerde her ne kadar seçim söz konusu idiye de uygulamada çok fazla fark etmiyordu. Bunlar, geçmişten edindikleri alışkanlıkları bırakamıyorlardı. Çoğu defa kendilerine meclis üyesi olmanın sağladığı kolaylıklardan da

yararlanarak halkı eziyor ve kanunların öngörmediği vergileri topluyorlardı.²⁹ Bunların kimisi de Harbiye Mektebi'ni görmeden Paşa oldu.³⁰ 1858 Arazi Kanunnâmesi'yle taşradaki bu aşiret reisleri ayrıca geniş arazi sahibi oldu ve bunu hukukileştirerek daha da güçlendiler. Ayıntab'da Battalzâdeler, Adana'da Menemencioğulları³¹, Kozanoğulları, Trabzon'da Tuzcuoğulları, Diyarbekir'de Ensariler bu aşiretlere verilebilecek birkaç örnektir.³² Bu durum Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine tevarüs etti. Bugün siyasette etkin kişiler yine bu güçlü aşiretlere mensup kişilerdir. Merkezî siyaset de aşiret mensuplarını oy deposu olarak gördüğü için, bu siyaseti gütmektedir.

Osmanlı yönetimi, toprağı mümkün olduğu kadar tarıma elverişli hale getirmek ve bunu tımar ve zeamet statüsünde kişilere vermek suretiyle hem toprağı işletmek hem de bu insanları kendisine bağılı hale getirmeye çalışıyordu. Bu bölgede dirlikler daha çok aşiret reislerine verilmek suretiyle onları kendisine bağılıyordu. Ancak XVI. yüzyıl tahrirleri ile merkezin taşra otorite kurma amacı olarak kullandığı tımar ve zeamet tahsisi uygulaması bu dirliklerin, Diyarbekir'de oturup merkezin doğrudan temsilcisi olan beylerbeyi unvanlı valilere ve onların tayin ettiği dar bir sipahi çevresine tevcih edilenler dışında, neredeyse tamamı yerel beylerin ve aşiret liderlerinin elinde kalmasıyla sonuçlandı.

"Aşiretleri adına toprak tasarruf eden aşiret reislerinin gücü, XVIII. yüzyılda inisiyatifin neredeyse tamamen yerel güçlerin eline geçmesiyle arttı. Aşiret reisleri aşiret hukukunun gerektirdiği primus inter pares (eşitler arasında birinci) konumlarını birer feodal toprak beyi mertebesine yükseltmeye başladılar. Bu sahnede Milli, Badıllı, Gerger, Karakeçili, Kiki, Çubi, Dumbılı, Canbeği (ya da Cihanbeyli), Şeyhan gibi aşiretlerin adı daha görünür hale gelir ve bunların içinde Millilerin en yüksek güç temerküzüne sahip olduğu görülür".³³

XVIII. yüzyılda Milli aşiretinin yükselişi diğer küçük aşiretleri içine almakla sonuçlanmıştır. Bu durum Milli aşiretinin devletle olan ilişkisi daha da sıklaşmaya başlamıştır. Diğer büyük aşiret liderinin taşıdığı "mir-i aşiret" unvanının yanında Milli aşiret liderine devlet "iskânbaşı" unvanını da eklemiştir. Osmanlı yönetimi aşireti kendisine bağlamak ve zapt ü rapt altına almak maksadıyla verdiği bu unvan, aşiret reisleri tarafından farklı şekilde algılanmış, devlet gücünü kendilerine atfettikleri görülmüştür. Buna dayanarak çevredeki küçük devletleri de kendi hâkimiyeti altına alıp daha güçlü hale gelmiştir. Aşiret liderleri ile devlet ilişkisini temsil eden en iyi örnek Milli Aşireti liderleri arasında İbrahim Paşa'dır. Aşağıda İbrahim Paşa'nın Osmanlı Padişahı II. Abdulhamid ile ilişkileri ele alınacaktır.

1.Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve Devlet ile ilişkileri

Kürtler arasında “Berxo Ağa” olarak tanınan İbrahim Paşa, Viranşehir merkezli bölgenin köklü ve büyük aşiretlerinden Milan aşiretinin reisidir. İbrahim babası Mahmut Bey’in ölümü üzerine Milli Aşiretin reisi oldu. İbrahim’in gelişmiş bir fizikî yapısı vardı. Çocukluğundan beri talan öyküleri dinlemiş, baba ocağının “divan”ında hep aşiret sorunları tartışılmıştı. Kürtçe, Türkçe ve Arapça’yı çok iyi konuşuyordu. Mısır’ı, İstanbul’u ve Osmanlı sarayını görmüştü. Mensubu olduğu Keleş Abdi sülalesinin yüzyıllara dayanan yöneticilik geçmişi vardı. Osmanlı yönetimini yakından görmüştü, tanıyordu ve doğrusu onların ihtişamına özenmişti. İbrahim çok cesurdu, Şammar Aşiretinin saldırı götürdüğü birçok “talan çevirme” hareketine bizzat katılmış, yiğitliğini ve aşiretin bir bireyi gibi fedakârlığını fazlasıyla ispat etmişti böylece ona sonsuz bir güven kazanmıştı. İbrahim Paşa’nın ilk düşündüğü şey Viranşehir’i imar etmektir. Babasının yarım bıraktığı inşaat işlerine devam etti. Diğer taraftan da aşireti güçlendirmeye hız verdi. Önceki yüzyılda İbrahim Paşa’nın atalarından bazıları büyük güç elde etmiş, çok büyük ve güçlü konfederasyon kurmuşlardı. Ama diğerleriyle rekabet içinde bu konfederasyon hızla geriledi ve 1850’lerde iç çekişmeler sonucu bölündü. Bu durumdan, komşu ve düşman Şammar Aşireti³⁴ yararlanarak bazı toprakları ele geçirdi ve evvelce resmen Milan’a bağlı aşiretlerden vergi almaya başladı.1863’te Milan’ın reisi olan İbrahim çok geçmeden konfederasyonun bazı aşiretlerini yeniden birleştirdi.

İbrahim Paşa, ailesinin bütün Mil Aşiretlerinin başı olduğunu ileri sürüyordu. İbrahim Paşa, kendisine politik olarak doğrudan bir bağı bulunmayan Dersim ve Erzincan gibi uzak yerlerdeki aşiretlerden bile saygı görmekteydi. Ancak, bu saygı tek başına aile büyüklerine siyasal bir güç sağlamaya yetmiyordu. Şammar Aşiretinin önderliğinde birleşen kimi Arap ve Kürt aşiretleri, ona karşı iki büyük saldırı düzenlediler, ama başarısız oldular. Üçüncü bir saldırı için Şammar, artık Kürt müttefiklerine güvenemez durumdaydı. Hatta önemli bir Kürt aşireti olan Kikan saf değiştirmiş, İbrahim Paşa’ya vergi ödemeye başlamış ve eski müttefik Şammar’a karşı Milan’ın yanında savaşmıştı.³⁵ Bundan sonra İbrahim Paşa, egemenlik alanını daha da genişletti, daha çok sayıda aşireti kendine bağladı ve daha büyük bir bölgenin haracını toplamaya başladı. Böyle güçlü birinin Hamidiye komutanı yapılması, padişahın asıl amacının aşiretleri birbirilerine karşı dengelemek olmadığını gösterir.³⁶

İbrahim Paşa’nın aşiret reisliği dönemi, Osmanlı Devleti’nin içeride ve dışarıda oldukça önemli meselelerle uğraşmak zorunda kaldığı bir döneme

rastlıyordu. Her şeyden önce 93 Harbi denilen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın meydana getirdiği kötü şartlar, memleketin hemen her yerine tesir etmişti. Doğu Anadolu'da ve özellikle Urfa ve Diyarbakır bölgesinde eşkıyalığın yeniden canlanmasına sebep olmuştu. Bununla birlikte yeni yerel nüfuz odaklarının ortaya çıkmasına, aşiretler arasında isyanların baş göstermesine yol açmıştı. Meydana çıkan bu durumu devlet hemen fark etmiş ve bölgede asayişin yeniden sağlanması için acil tedbirlere başvurulmuştu. Alınan bu tedbirlerin en geniş kapsamlısı ise bölgeye gönderilen "Heyet-i Islahiye" idi.³⁷ Bu heyetin baş komiseri olarak Abidin Paşa görevlendirildi. Abidin Paşa'ya çok çeşitli ve geniş görevler verildi. Bunlar arasında nüfuz odaklarının ve aşiret reislerinin devlete itaatlerinin sağlanması başta olmak üzere, bölgenin imarı, madenlerin işletilmesi, ziraatin yaygınlaştırılması gibi görevler de vardı.³⁸ Milli Aşiret reisi İbrahim Paşa da bu heyetin "tenkil ve tedip" ettiği kişiler arasındaydı. Heyetin yaptığı soruşturma ve incelemeler sonucunda bölgenin huzuru için İbrahim Paşa'nın bölgeden ayrılması gerektiği kararına varıldı. Bu karar üzerine Sivas'ta ikamete mecbur edilen İbrahim Paşa bu şehirde bir müddet kaldı. Ali Emîrî Efendi bu sürgün olayını şöyle anlatmaktadır:

"Abidin Paşa, encümenin kararı ve hükümetin tasvibiyle civarda bulunan nüfuz sahibi ve bozguncu kişilerden yüze yakın kişiyi aldığı yerinde tedbirlerle Diyarbakır'a çağırarak, bunları birer birer uzak vilâyetlere sürdü. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu uygulama çok lüzumlu idi. Çünkü bir bahçeyi layıkıyla yetiştirmek ve yetiştirecek yeni fidanların gelişmesine, büyümesine engel olmaması için, etrafındaki çer-çöp ve dikenlerin, fidanlarının aralarında gereksiz dallarını bile temizlemek gerekir. Aynı şekilde, bir memleket veya bir vilayeti ıslah için de, ıslahı mümkün olmayan bazı insanları adalet ve hakkaniyet çerçevesinde toplumdaki ayırmak lazımdır. Vilayet dışına sürülenler içinde daha sonra memleket ve milletin başına bela kesilen Milli Aşiretinden İbrahim Ağa (Paşa) ve Miranlı Aşireti'nden Mustafa Kato gibi azılı zorbalara da vardı".³⁹

Sivas'ta ne kadar süre kaldığı belli olmayan İbrahim Paşa, 1890 yılında Hamidiye Alayları'nın kurulma kararı sonrası tekrar aşiret merkezi olan Viranşehir'e dönmesine izin verildi. Bu sırada kurulmaya başlayan Hamidiye Alayları'na katıldı.

1892'de kaymakam rütbesiyle Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın komutasında oluşturulan Hamidiye Alayı, devlet ricali ve halkın ileri gelenlerinin katıldığı bir törenle sancak ve berat teslim almış ve üç alayın teşkilatlanması kararlaştırılmıştı.⁴⁰ 1902'de ise İbrahim Paşa'ya Mirlivalık rütbesi verildi. Bu

tarihte İbrahim Paşa'nın komutasında, merkezi Mardin'de olan 41, 42 ve 43. alaylar bulunuyordu. Bu alaylara daha sonraki zaman diliminde iki alay daha eklendi. Sonuçta Diyarbakir bölgesinde kurulan 11 Hamidiye Alayı'ndan 5'ini Milli Aşireti oluşturdu.

1890 ve 1896 yıllarında Hamidiye komutanları zaman zaman İstanbul'a giderek alayların kurucusu Padişah II. Abdülhamid'i ziyaret ediyorlardı. İbrahim Paşa da İstanbul'a gidip Padişah II. Abdülhamid'i ziyaret eden komutanlar arasındaydı. Bu ziyaretlerde aşiret reislerine padişah tarafından çeşitli hediyeler veriliyordu. Abdülhamid'in şahsında devlete, içten yakınlık ve bağlılıkları temin edildi. Padişah İbrahim Paşa'ya diğer aşiretlerine gösterdiği ilgiden daha fazla iltifat ediyordu. Hatta padişah ona "oğlum" diye hitap ettiği ve kendisi tarafından nasıl sevildiği hâlâ anlatılmaktadır.⁴¹

Hamidiye Alayları komutanı olarak devletin desteğini alan İbrahim Paşa, nüfuz alanlarını genişletmeye başladı. Bunu yaparken de halka baskı ve şiddet uygulamaktan geri kalmıyordu.

Aşağıda bahsedeceğimiz gibi, kurulan alaylar doğrudan doğruya 4. Ordu'ya bağlıydılar. Bunun için kuruluşlarıyla, eğitimleriyle, kontrolleriyle 4. Ordu Komutanlığı yani Müşir Zeki Paşa ilgileniyordu. Bu yüzden, kısa zamanda aşiret reisleri, aşiret ileri gelenleriyle Müşir Zeki Paşa arasında çok sıkı ve samimi ilişkiler kurulmuştu. Bundan dolayı da Müşir Zeki Paşa, aşiretlerin koruyucusu ve onların işini halledecek tek otorite haline geldi. Bütün aşiret reisleri Erzincan'a gelerek onu ziyaret ediyor ve bağlılıklarını bildiriyorlardı. Hatta 1893'te kalabalık bir grup Erzincan'a gelmiş, oradan da İstanbul'a giderek padişah tarafından kabul edilmişlerdi. Zeki Paşa'nın izni ve haberi olmadan aşiretlere kimse bir şey yapamıyordu. Bunun çeşitli yönlerden büyük sonuçları oldu. Her şeyden önce mülkî yerel otorite ile askerî otoriteler arasında anlaşmazlık çıktı. Hamidiye Alayları'na mensup aşiretler, Zeki Paşa'dan güç alarak yerel hükümet memurlarını hiç dinlememeye başladı. Yerel otoriteler, herhangi bir olaydan dolayı, bir aşiret subayını sorguya bile çekemiyorlardı. Ayrıca Müşir Zeki Paşa'nın, uzaklık ve ulaşım zorluğu nedeniyle, alayları kontrol etmesi ve bu aşiret alayları tarafından meydana gelen olaylar hakkında sağlıklı bilgi alması kolay olmuyordu. Zira Müşir Zeki Paşa karargâhı Erzincan'da bulunuyordu.⁴² Bu durum İbrahim Paşa'nın daha rahat hareket etmesini kolaylaştırıyordu. Yerel yöneticilerden kendisine taraftar bulmada güçlük çekmeyen İbrahim Paşa, bölgedeki diğer aşiretleri de kontrolü altına almaya başladı.

İbrahim Paşa ve adamları hakkında çok miktarda şikâyet yapılıyordu, ancak “alaylı” olduklarından dolayı yerel yöneticiler bunlar hakkında herhangi bir işlem yapamıyordu. Yukarıda da bahsedildiği gibi, “alaylılar” yerel yöneticileri pek dinlemiyor, hatta tabir yerindeyse “takmıyorlar”dı.

Ancak öyle anlaşılıyor ki bölgede yaşayan halk, yapılan eşkıyalık hareketlerinden son derece muzdarip olmuştu. Diğer taraftan memurların da devre dışı bırakılması onların çalışma şartlarını zorlaştırıyordu. Nihayet halkın ve bir kısım memurun şikâyetleri üzerine 4. Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa, İbrahim Paşa’nın görevden alınması için harekete geçti. Ancak çok güçlenmiş olan İbrahim Paşa’nın sadece görevden alınmasıyla bölgedeki sorunların çözülemeyeceği, onu bölgeden uzaklaştırılmasının da gerekli olduğunu düşünüyordu. Hatta Aşiret alayı içerisinde herhangi bir kargaşanın meydana gelmemesi için, İbrahim Paşa’nın görevden alınmasından sonra, yerine muktedir birinin tayinine kadar, Hamidiye Kumandanlığı Merkezi’nde bulunan Mirliva Bahaeddin Paşa’nın alaya vekâlet etmesi düşünülmüştü.⁴³ O bölgede olduğu sürece burada asayişin sağlanması mümkün görünmüyordu. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz gibi, Abidin Paşa bölgeye geldiğinde burada asayişi sağlamak için, karışıklığa sebep olanları başka bölgelerde ikamete mecbur etmişti ki İbrahim Paşa da bunlardan biriydi. Ancak Müşir Zeki Paşa’nın düşündüğü şeyi yani İbrahim Paşa’yı görevden alıp başka yere gönderme işi yapılabilecek bir iş değildi. Zira İbrahim Paşa artık neredeyse bütün bölgeye hükmediyor, aşiretlerin çoğu da kendisine katılmış ya da beraber hareket etmeyi kabul etmişlerdi. Esasen güçsüz aşiretlerin başka seçenekleri de yoktu. Ya İbrahim Paşa’nın yanında yer alacaklar ya da onun tahakkümüne gireceklerdi. Müşir Zeki Paşa bu düşüncesini gerçekleştirme imkânı bulamadı ve İbrahim Paşa görevinin başında kaldı.

Bölgenin en büyük iki aşireti olan Şammar ve Karakeçili Aşiretlerin sindirilmesi İbrahim Paşa’nın gücünü daha da arttırdı. Bu mücadeleler sonunda, Koran, Hafirkan, Cemikan, Komnakşan, Seydan, Divan, Sermestan, Şarkıyan, Çoyan, Dodkan, Narsan, Mindan, Sokran, Şerhan, Bikühan, Garacına, Avdan, Bakare, Hadidi, Abyan, Şemitan, Naiman, Şerabi, Alraşan, Cemaleddin, İzollu, Hacekan, Noryan, Beni Hatip, Nurkan, Kesran kabileleri⁴⁴ artık onun nüfuzu altında bulunuyordu. Bunlar içerisinde Arap ve Türkmen aşiretlerinin yanı sıra Millilerle ilgisi bulunmayan Kürt kabileleri de vardı.⁴⁵

Bu aşiretler, kabaca 1896-1908 yılları arasında Milli lideri İbrahim Paşa’nın mutlak otoritesini kabul etmiş ve merkezî devletin kendi üzerlerindeki

istek ve uygulamalarını buna dayanarak geri çevirme cüreti gösterebilecek bir meydan okuma sergileyebilmişlerdir. Bütün bu aşiretlerin ve bölgenin idarecisi Milli İbrahim Paşa idi ve Osmanlı hükümeti ancak ondan onay ve izin alarak belirli uygulamaları hayata geçirebiliyordu. İbrahim Paşa bu olağanüstü güç temerküzü ile bir zamanlar aşiretinin dış geçiremediği ve sürekli çatışmak zorunda kaldığı Şammarları büyük bir baskı altına almış ve ezmişti.⁴⁶

İbrahim Paşa Hamidiyeleştirmeye yoluyla kendi kontrolü altına alamadığı aşiretlere de saldırmaktan çekinmemiştir. Örneğin Urfa merkezine birkaç saat mesafede yaşayan Döğre aşiretini sıkıştırmış, Urfa'nın batısında da etkisini artırarak oradaki eski müttefiki Berazi aşiretiyle çatışmaktan geri durmamıştır. İbrahim Paşa için Hamidiye Alayları kurmuş aşiretler de eğer kendi kontrolünde değilse rakip ve hatta düşmandı. Bu gerçek durum, o sırada aşiretlerin İbrahim Paşa'ya itaat etmesinin asıl motivasyonu idi. İbrahim Paşa rakip aşiretleri ya kendi kontrolü altında Hamidiye alaylarına katacak ya da onların Hamidiye alayı oluşturmaya engel olacaktı. İbrahim Paşa'nın takip stratejisi bu idi.⁴⁷

Sir Mark Sykes, İbrahim Paşa'nın 100 direkli, 1.250 metre kareden oluşan bez çadırına konuk olduğunda, çadırdaki bulunan diğer önemli kişilerin dökümünü verir: Müslümanlığı kabul etmiş bir Yezidi, sürgün edilerek, paşanın korumasına girmiş bir Türk doktor, İskenderiye'ye 2.000 mecidiye götüren postayı soyan ve hapisten kaçan Hamavend Aşiretinden bir eski zaptiye, Halep'te dört erkek ve bir kadını öldürmüş olan biri, Karakeçililerin armağanı develeri getiren bir Ermeni hancı, Sykes'i iki yıl önce Nusaybin'de soymuş olup şimdi ticaretle uğraşan biri, kendi aşiretinden bir kan davasının sona erdiği haberini getiren bir Şammar Arabı, Van'dan Hamidiye Alayları'na katılmış Haydaranlı biri ve bir Çerkez beyi.⁴⁸

İbrahim Paşa günden güne güçleniyordu. Güçlendiği oranda çevreye özellikle Diyarbakır ve köylerine yaptığı yağma ve talanlarla birlikte halka yaptığı zulüm de artıyordu. Öyle görünüyor ki Urfa ve çevresindeki aşiretlerin büyük çoğunluğu İbrahim Paşa'nın hâkimiyetini kabul ettiklerinden dolayı, İbrahim Paşa yağma ve talan hareketlerinde daha çok Diyarbakır taraflarını tercih ediyordu. Ancak artık olaylar çığırından çıkmış gibi görünüyordu. Bunun üzerine devlet, İbrahim Paşa meselesine ciddi anlamda eğilme ihtiyacı duymaya başladı. Zira halk, yıllardır devam eden zulme karşı devletin aldığı geçici tedbirlere isyan etme noktasına geldi. İbrahim Paşa hakkındaki şikâyetler toplumun hemen her kesiminden gelmeye başladı. Bu konuda en hassas tavır sergileyen Diyarbakır Müftüsü ve yirmi arkadaşının sadarete çektikleri telgrafta "... merhamet-i

şahaneden başka ilticagâh aramağa diyanetimiz manidir. İstanbul'daki hamileri sayesinde mucib-i intibah olacak icraatı görmeyecek ise nereye müracaat edeceğimizin ferman buyurulmasına binlerce teba-i şahane muntazırdılar...".⁴⁹ Diyarbakır müftüsü ve yirmi beş arkadaşının imzasını taşıyan bu telgrafın içeriği bir sağduyu örneğidir. Bölgede durum artık çekilecek gibi değildir, ancak çare yine merkezdir, İstanbul'dur.

Diyarbakır'da Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ile şehrin ileri gelen iki aileden birinin başında bulunan ve belediye reisi olan Piriçizâde Arif Efendi arasındaki mücadeleden de söz etmek gerekir.

Diyarbakır şehir merkezine, Milli Aşireti Reisi ve Hamidiye Alayları paşası İbrahim Paşa'nın hâkim olma yürüyüşünden en çok zarar görecektir olan Ziya Gökalp'in dayısı Piriçizâde Arif Efendi'dir. Şehirdeki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Arif Efendi yöredeki aşiretler üzerine ve neredeyse tüm kırsal alanda otoritesini sağlamış olan İbrahim Paşa'nın karşısına çıkar. Şehir merkezindeki kontrolünü ve nüfuzunu İbrahim Paşa'ya karşı kaybetmek istemeyen belediye reisi Arif Bey ve yeğeni Ziya Gökalp öncülüğünde şehrin eşrafı, şehir postanesini Temmuz 1905 ve 14 Ekim 1907 de olmak üzere iki defa işgal eder. Hamidiye Alayları'ndan sorumlu Müşir Zeki Paşa ve Saray'a çekilen -ve Gökalp'in kaleme aldığına inanılan- telgraflarda Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa karşıtı sert bir üslup takınılır. "Nizam-ı Cedid'den evvel dahi ecdâdlarının devletin sipahisi" oldukları ve Milli Aşiretinin ise "çobanlık ve şekavetle geçinir alçaklardan ibaret" bulunduğunu belirten telgrafta, kendilerinin devlete en sadık kesimden geldikleri hatırlatılır. Askerlik görevini yaptıkları vatan "damarlarında kaynayan kanlarla" korunmakta iken "Milli Aşiretinin şaki ahlakının, mukaddes askerlik sıfatına büyük bir hakaret" olduğu belirtilir. İbrahim Paşa'nın "koleradan, vebadan daha müthiş bir biçimde" yayılarak "üç vilayat-ı şahaneyi" sardığı ve şimdi de sadık, "asker oğlu asker" Diyarbakır ahalisinin tehdit ettiği iddiasında bulunulur. Üstelik aralarında "İslam kanına susamış" Yezidilerin de yer aldığı bu aşiretin, devletin askerlerine de saldırdığını belirten telgrafta, "Ebu Cehil'den daha cahil", "medeniyetten nefret eden", "cehalette ve vahşete mahkûm" İbrahim Paşa ve evlatlarının öldürülmeleri istenmektedir.⁵⁰

2. İbrahim Paşa'nın Sonu

Telgrafhanenin işgalinin on bir günü saray, İbrahim Paşa'yı bir süre bölgeden uzaklaştırmak amacıyla Hicaz Demiryolu'nun korunmasıyla görevlendirir.⁵¹

Böylece İbrahim Paşa bölgeden çıkarılabilecekti. Bunun üzerine İbrahim Paşa, Medine'ye gitmek üzere adamlarıyla birlikte Şam'a gitti. Temmuz 1908'deki Jöntürk ihtilali, Abdülhamid yönetimini sona erdirdi. Ardından, yeni rejimi tanımayan İbrahim Paşa ayaklandı. Abdülhamid'i desteklemek amacıyla, Jön Türkler'e karşı bütün Suriye'yi ayaklandırmaya çalıştı. Bu sırada Şam'ı işgal etti. İbrahim Paşa isyan etmemiş olsa da, "tenkil"i için karar alındığı anlaşılmaktadır. Diyarbakır İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşebbüsü ile İbrahim Paşa'nın peşi bırakılmadı. Cemiyetin girişimleri devam ederken İbrahim Paşa, hakkında meclisin alacağı kararı beklemek üzere bir müddet Şam'da kalarak gelişmeleri takip etti. Burada bulunduğu sırada, Meclis-i Vükelâ⁵²'da alınan kararla, İbrahim Paşa'nın yanındaki süvarilerin silahlarından arındırılarak memleketlerine gönderilmesi, kendisinin de müzakere için İstanbul'a alınması, yerel yöneticilere tebliğ edildi. Ancak İbrahim Paşa, idaresindeki süvariler Şam'da verilmiş olan mavzer tüfekleri iade etmediği gibi, meclisin kararını da hiçe sayarak maiyetinde, bulunan 900 süvariye alıp Viranşehir'e dönmek üzere yola çıktı.⁵³

Ancak İttihat yönetimi Arap Aşireti ve eskiden beri Milli Aşireti'ne muarız olan Şammar Aşiretini İbrahim Paşa'ya karşı kışkırttı. İbrahim Paşa'da Şam'dan merkezi olan Viranşehir'e döndü. Bu sırada İttihat ve Terakki yönetimi İbrahim Paşa'nın hâkimiyetini kırmak için uğraşıyordu. Öteden beri Milli Aşireti ile düşmanlıkları bulunan Şammar Aşiretinin reisleriyle irtibat kurdular ve onlara silah yardımı yaptılar. Ortak saldırı planı yapıldı. Şammar aşireti 3000 atlıdan oluşan bir güç oluşturdu. Kaynaklara bakılırsa İbrahim Paşa'ya karşı hükümet sadece Şammar aşiretinden değil daha birçok aşiretten faydalanmaya çalışmıştır.⁵⁴

İttihat ve Terakki yönetimi İbrahim Paşa'yı etkisiz hale getirmek için Neşet Paşa komutasındaki 22 tabur askerle güneyden gelen Şammar Aşiretine yeni askerî takviyesi geliyordu. İbrahim Paşa, yeni hükümetle anlaşma yollarını bulmak için Şam'ı terk ederek Viranşehir'e gitmişti. Kendisine "teslim ol" çağrısı yapılmıştı, ancak İbrahim Paşa, İttihat ve Terakki Hükümeti'ne güvenmiyordu. Her iki taraf da Viranşehir'de bekliyordu. Bu haberi alan Milli Aşiretleri askeri müfrezeleri ile Viranşehir'e akın ediyordu. Hükümet askerleri Edşan köyünün tepesine bir top konuşlandırmıştı. Hükümete silahları teslim edeceği sırada Dodikan Aşireti reisi 20 süvari ile gidip topu etkisiz hale getirdi ve hükümete bağlı askerleri öldürdü. Bu olaydan sonra anlaşmanın yolları kapandı. Bu olayı öğrenen İbrahim Paşa şunları söylemişti:

“Berho’nun topu etkisiz hale getirdiğini söylemeyin. Bu saldırıyı oğlumun yaptığını söyleyin. Biz zaten yanmışız, kaçacağız, bari başka insanlar zarar görmesin”.

Bu sırada İbrahim Paşa askerin yerleştiği kışlayı muhasara etti, kışlanın suyunu ve erzakını kesti.⁵⁵ Bunun üzerine İbrahim Paşa’nın yakalanması için merkezden emirler gelmeye başladı.⁵⁶

Bunun üzerine bölgede bulunan askeri kuvvetlerden Alay Komutanı Hamdi Paşa bir dağ topuyla ve 500 piyade gücüyle Maraş’tan, Kaymakam Bidhan Bey 400 atlı ile Halep’ten, Kırım hanlarına mensup kaymakam Şahingiray Bey de 200 nizamiye süvarisiyle Urfa’dan Eyüp Peygamber Köyü’ne geldiler. Çünkü devletin askeri güçleri burada karargâh kurmuşlardı. Ayrıca süvari redif taburu komutanı Hacı İzzet Bey Siverek’ten askeri karargâha geldi. Devletin resmi kuvvetleri yanında Milli Aşiretine muarız aşiretlerde bu kuvvetlere katıldılar. Karakeçili Aşiret reisi kaymakam Halil Bey’in oğlu bütün aşiretiyle, Siverek’in bütün ileri gelenleri ve gönüllüler geldiler. İbrahim Paşa’nın anlaşmak için askerî komutanlara gönderdiği Kuran Aşireti Reisi Hacı Ömer Ağa 200 çadırıyla askere katıldı. Bunlara ilaveten Badıllı ve Gesan Aşiretlerin de ordu kuvvetlerine katılmaları için ikna edildiler.⁵⁷

Bu arada devletin askerî güçleri karşısında telaşa düşen birçok aşiret İbrahim Paşa’dan ayrıldı. İbrahim Paşa devlet güçlerine karşı koymaktan ziyade herkesin kendi başının çaresine bakmasını ve Milli Aşiretler grubunun en az zayıflatma bu saldırıyı atlatmasını istiyordu. İbrahim Paşa teslim olmayı gururuna yediremedi. Yapılacak tek şey kalmıştı kaçmak. Bunun üzerine İbrahim Paşa, bütün ailesi ve akrabalarıyla birlikte Sincar’a sığınmak üzere yola çıktı. Bu sırada İbrahim kendini at üstünde tutamayacak kadar hasta idi. Askerî kuvvetler kendisini takip ediyordu. Nusaybin Kevkeb tepelerine yakın Safiye mevkiinde İbrahim Paşa öldü ve ailesinin bir kısmı Nusaybin’de devlete teslim oldu.⁵⁸ Ancak, Martin van Bruinessen “Osmanlı ordusunun başarılı operasyonlarıyla yenilgiye uğratıldı ve güneye, Urfa ve Rakka arasındaki Abdülaziz Dağları’na kaçmak zorunda kaldı. Beşbin adamı devlete teslim oldu. Kısa bir süre sonra da İbrahim Paşa öldü”.⁵⁹ diye yazar.

Bu arada İbrahim Paşa’nın yakalanması için Viranşehir’e gönderilen askerî kuvvetler ve aşiret mensupları da Milli Aşiretine ait malları dolayısıyla şehri talan etmişlerdir. Merkezî hükümet bu talanları önlemek için emir göndermiştir. Şehirde gasb ve yağma edilen mal ve eşyaların başka yerlere

taşınması ve gizlenmesine meydan verilmeyerek geri alınıp sahiplerine iadesi için gerekli tedbirlerin alınması istenmekteydi.⁶⁰

İbrahim Paşa liderliğindeki Milli konfederasyonu bize çok şey söyler. Herşeyden önce konfederasyonunun etnik kimliği aşan bir birlik olduğu görülmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi, konfederasyon sadece Kürt ve Sünni aşiretlerinden oluşmamış, Yezidi ve Arap aşiretlerini de içine alan geniş bir birliktir. Bu konfederasyonda yer alan aşiretleri bir araya getiren temel sebepler çevreden gelen tehditler ve ortak çıkarlarıdır. İkincisi aşiretlerin gücünü konar-göçer hareketliliğinden aldıklarıdır. Yerleşik hayatı geçip, köylüleşen aşiretler, konar-göçer aşiretlerin baskısına mahkûm olmuşlardır. Üçüncüsü aşiret içinde karizmatik bir liderin ortaya çıkışı ve geleneksel bir otorite kaynağı haline gelmesi, çevresindeki diğer aşiret liderlerinin gücünü ve etkisini zayıflatmıştır.⁶¹ Merkezî otorite, padişah ile yakın ilişki kuran aşiret liderinin kendi muhitindeki diğer aşiret liderlerinin yanısıra mahallî idarecilere de üstünlük sağladıkları İbrahim Paşa şahsında görülmüştür. Devlet gücünü kullanmak suretiyle güçlenen ve diğer aşiretlere hükmeden bir aşiret ve aşiret liderinin yine aynı devlet gücüyle ortadan kaldırıldığı da yine Milli aşireti ve lideri örneğinde görülmüştür.

SONUÇ

Aşiret kendine has bir yapıya sahip olup, bir lideri ve yazılı olmayan yasaları vardır. Bir takım değer ve kavramların aşiret içinde çok önem arz ettiğini kaynaklarda yapıları incelenirken görülmektedir. Bunlar; akrabalık, toprak, reislik, aşiretli olmak, aşiret mensubiyeti, cesaret, cömertlik, yiğitlik ve asalettir.

Akrabalık aşiret mensupları arasında önemlidir ama özellikle sayıca küçük aşiretler arasında bu daha da önemlidir. Zira aşiret mensupları, aralarında kan bağı olmasa da birbirlerini akraba olarak görmektedirler. Akrabalık gibi bir aşirete mensup olmak üstünlük vesilesi olduğu görülmektedir.

Yeryüzünde yaşayan her topluluk için olduğu gibi, aşiret için toprak vazgeçilmez bir unsurdur. Barındığı hayvanları otlattığı yaylakları, meraları bir aşiret için zaruridir. Toprak büyük aileler ya da kabile de ortak olarak kabul edilmekte ve aile fertleri arasında bölüştürülmeden, mümkün mertebe “bütün” olarak kalmasına dikkat edilmektedir. Bir devlet için toprak ne kadar kutsal ise bir aşiret için de aynı derecede kutsaldır.

Reislik, aşiretin sosyal bünyesi içinde ortaya çıkan bir kurumdur. Aşiret içinde çoğu zaman ileri gelen bir aileye ait görülmekte, ancak bunun belli ve sabit kuralları çoğu zaman işlememektedir. Dolayısıyla aşiret reisliği seçiminde

zaman zaman sıkıntılar da yaşanmaktadır. Ancak reis ya da aşiret ileri gelenlerinin aşiret üzerinde büyük nüfuzu olduğunu vurgulamak gerekir. Aşiretin kendi bünyesinde seçtiği lider, bazen devlet tarafından değiştirilebilmiştir. Aşiret reisleri de genellikle devletle problem yaşamamaya çalışmışlardır. Devlete ters düştükleri ya da suç işledikleri zaman devlet onu alıp aynı aileden başka birini reis olarak atayabilmiştir. Ancak bu durum ciddi sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Zira devletin aşirete atadığı reis, aynı aileden de olsa aşiret ileri gelenleri ve mensupları tarafından benimsenmeyebiliyordu. Devletin görevden aldığı kişi ya devletin atadığı kişiyle mücadeleye başlıyor ya da kendisine tabi binlerce kişinin başında devlete güçlükler çıkarabiliyordu.

Cesaret, cömertlik ve yiğitlik aşiret yapısı içerisinde son derece önemli görülen niteliklerdir. Bu nitelikler, özellikle aşiret reisinde mutlaka bulunması gereken ve aranan temel hasletlerdir. Zira sık sık görülen aşiret kavgalarında reis aşiretin başında ve ön sırada bulunmak zorundadır.⁶²

Aşiret-devlet ilişkilerinde devlet, aşiret reisleriyle çalışmayı tercih etmiştir. Devlet onların aşiret mensupları üzerinde büyük nüfuzlarından yararlanmak suretiyle bölgede asayiş sağlamaya çalışmıştır. Bölgede huzuru sağlamak için devlet aşiretleri zaman zaman direkt olarak kullanmıştır. Ancak devlet aşiretleri kullanırken, bazen devlet yanında yer alan aşiretlerin kendileri esas asayiş bozdukları görülmüştür. Devlet büyük aşiret reislerine zaman zaman payeler vermek suretiyle onları ödüllendirmiş, bazen de onlara sorumluluk vererek bölgede emniyet ve güveni sağlamaya çalışmıştır.

Devlet, isyan eden, eşkıyalık hareketlerine katılan aşiret reislerini, diğer eşkıya liderlerine davrandığı gibi hemen ortadan kaldırmamış, onlara bir takım mevkiler vererek etkisiz hale getirmeye çalışmıştır.

Devlet, grupları temsil eden kişileri muhatap almıştır. Aşiret mensupları adına aşiret reisini muhatap kabul etmiş, tabir yerindeyse işleri onunla yürütmüştür. Bunun içindir ki devlet aşiret ilişkileri hemen hemen her devirde önemini korumuştur. Aşiret ileri gelenleri daima devlet ile ilişkilerini sürdürmüş, bundan yararlanmayı da bilmişlerdir. Devlet de bunlar vasıtasıyla bölgelerde asayiş sağlamaya çalışmış ve vergi toplama yoluna gitmiştir. Bu durum Osmanlı klasik dönemde olduğu gibi, daha sonra Tanzimat döneminde de devam etmiştir. Ayrıca bu aileler Osmanlı'dan Cumhuriyet'e de tevarüs etmişlerdir. Klasik dönemde devletle ilişkisi bulunan aşiret reisleri Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerle yeniden yetkilendirilmiştir. Cumhuriyet döneminde de bu ailelerden gelenler

devletin üst düzeyinde görev alanlar çok olmuş ve günümüzde de devam etmektedir. Devlette meydana gelen sosyal ve ekonomik değişmelere bağlı olarak bu aşiret reislerinin devlet ile olan ilişkileri de şekillenmiştir.

Devlet ile iyi diyalog kuran aşiret reisleri aşiretlerinin daha da güçlü hale getirdikleri, diğer aşiretlerin devlet ile işbirliği yapmalarını da engellemeye çalıştıkları görülmüştür. Özellikle Hamidiye Alaylarının teşkilinde gücü elinde tutan aşiretler diğer aşiretlerin bu askeri teşkilatına girmesine mani olmuşlardır. Devlet onlardan faydalanma yoluna giderken aşiretler devlet gücünü kullanarak komşu aşiretleri ezmeye çalışmışlardır.

Aşiretler arasındaki ilişkilerde dengeler sürekli değişmiştir. Güçlü olan aşiretler, daha güçsüz aşiretleri kendilerine “vergi” vermeye zorlamışlardır. Aralarındaki ilişkilerin çoğu zaman “dostane” olmadığı, geçimin “talan”la yapıldığı bir devirde, komşu aşiretlerin dostça geçinmeleri zor olmuştur. Çünkü sürekli olarak biri diğerinin mallarını, hayvanlarını talan edebilmiştir. Bu talanlar sonucunda tabiatıyla, ciddi kavgalar, savaşlar da meydana gelmiştir. Bu savaşlar maalesef tekrarlanmış ve çoğu zaman kan davalarına da dönüşmüştür. Kan davaları ise aşiretler arasında bilindiği gibi kolaylıkla çözülememiştir. Devlet eşkıyalık olaylarını önlemek için uğraştığı kadar, bu tür olayların çözümü için de çaba sarf etmiştir. Çünkü bölgede asayişin sağlanabilmesi aşiretlerin birbirleriyle geçinmelerine bağlı olmuştur. Aşiretler arası ilişkilerin “hasmane” olmasının bir başka sebebi de güçlenen aşiretin daima hâkimiyet alanını genişletme yoluna girmesi olmuştur. Toprağını genişletirken zaman zaman yerel yöneticilerin de bazı aşiretleri kayırmak suretiyle yardımlarını esirgemedikleri ya da merkezle ilişkisi iyi olan aşirete yerel yöneticilerin müdahale etme cesaretini gösteremedikleri ve bunun sonucunda sürekli kavgalar meydana geldiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, Ali “Meclis-i Vükelâ”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (DİA), Ankara 2003, c. 28.
- Ali Emîrî Efendi Ali Emîrî Efendi, Osmanlı Doğu Vilâyetleri-Osmanlı Vilâyet-i Şarkıyyesi-, Yayına hazırlayanlar: Abdulkadir Yuvalı-Ahmet Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2008.
- Arkonaç, Sibel A., Sosyal Psikoloji, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- Aydın, Suavi, “Urfa Aşiretleri: Bir Direnç ve Uyarılama Tarihi”, Bir Ahir Zaman Babil’i Urfa, Derleyen A. Nevin Yıldız, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.

- Aydın, Suavi, vd., Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- BA. DH. MKT. No. 2636-47.
- Barkey, Karen, Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Benzer, Zafer, "XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Urfa Bölgesindeki Aşiretlerin Eşkıyalık Hareketleri Üzerine Bazı Tespitler" History Studies, c. 14, Sayı 2.
- BOA. DH. MKT. No. 2617-53.
- BOA. DH. MKT. No. 261763.
- BOA. DH. MKT. No. 2619-63.
- BOA. MV, No. 120-85.
- BOA. Y. A HUS. 491/26.
- BOA. Y. PRK. ŞD nr. 1.
- BOA. Y.MTV. nr. 62/3.
- Bruinessen, Martin van, Ağa, Şeyh, Devlet, çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Bruinessen, Martin van, Kürdistan Üzerine Yazılar, çev. Leyla Keskiner vd., İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Çadircı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Dündar, Fuat, "1908 Diyarbekir'i, Ziya Gökalp ve Kürtlüğün 'Sosyal Problem' Olarak Tanımlanması", Osmanlı Bankası Arşiv Araştırmaları Merkezi, 16 Şubat 2008 tarihli konuşma metni.
- Karaca, Ali, Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa, Eren Yayınları, İstanbul 1993.
- Kaya, Mahmut, Aşiret Modernleşmesi, Çıra Yayınları, İstanbul 2015.
- Kıran, Eyüp, Kürt Milan Aşiret Konfederasyonu, Elma Yayınları, İstanbul 2003.
- Kodaman, Bayram, Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, Orkun Yayınevi, İstanbul 1983.
- Kurt, Yılmaz, "Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri I", Belgeler XXI/25, Ankara 2000.
- Lindner, Rudi Paul, Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, çev. Müfit Günay, imge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Malinowski, Bronislaw, İnsan ve Kültür, çev. M. Fatih Gümüş, V Yayınları, Ankara 1990.
- Menemencioğlu Ahmet Bey, Menemencioğulları Tarihi, Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

- Öztürk, Mustafa, "Osmanlı Klasik Sisteminin Sosyal Sonuçları veya Ayanlıktan Cumhuriyet Seçkinlerine", XVI. Türk Tarih Kongresi, 20-24 Eylül 2010, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, c. 4-2.kısım.
- Şapolyo, E.B., Ziya Gökalp, İttihat Terakki ve Meşrutiyet Tarihi Güven Basımevi, Ankara 1941.
- Şemseddin Sami, Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- Taş, Yasin, "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkîyalık ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkîyalık Olayı", Harran ve Çevresi, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa 2019.
- Taşdelen, Musa, Göçerlerin Şehirleşmesi (Beritanlı Aşireti Örneği), Turan Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Tekarslan, Erdal, Sosyal Psikoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989.
- Tezcan, Mahmut, "Tasavvurî Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, c. 15, Sayı 1.
- Türkdoğan, Orhan, Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul 2006.
- Türkdoğan, Orhan, Güneydoğu Kimliği, Aşiret-Kültür-İnsan, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.
- Türkdoğan, Orhan, Sosyal Hareketliliğin Sosyolojisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Uluç, A. Vahap, "Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneği'nde Siyasal Katılım", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Urfa Salnamesi 1927.
- Ünal, Fatih "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları, Sayı 41.
- Üner, Mehmet Emin, Aşiret, Eşkîya ve Devlet, Yalın Yayınları, İstanbul 2009.
- Vergin, Nur, Siyasetin Sosyolojisi, Doğan Kitap, İstanbul 2003.
- Yalçın-Heckmann, Lale, Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık ilişkileri, çeviren Gülhan Erkaya, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

AVAHIYA EŞÎRÊ Û TÊKILIYÊN RÊBERÊ EŞÎRÊ BI DAWÎ DEWLETÊ

KURTAHÎ

Eşîr dikare wekî civakek ku li ser bingeha girêdanên xwînê û rêzê hatî damezrandin, her çend "xeyalî" be jî (xizmtiya virtual), ji ber ku xebata aborî ya sereke nêçîr, komkirin an jî xwedîkirina heywanan e û ji ber ku hewcedariya tevgerê di cîhek berfireh de ye. erdnîgarî. Eşîr bi giştî bi kêmanî endamên desthilatdariya siyasî ne. Eşîrên ji heman etnîsîteyê civakên di pozîsyoneke "wekhev" de bûn, li kêleka hev, desthilatdariya hev qebûl nedikirin û ji ber ku qebûl nedikirin, weke rêxistineke siyasî di bûyîna "dewlet"ê de zehmetiyan dikişandin. Endamên wê ne di bin serokatiya xwe dedijiyên. Eşîra ku li hemberî xetereyên hevpar ji bo bicihanîna stargeh, ewlekariya jiyanê û pêdiviyên aborî bi nasnameyeke hevpar tevdigeriyan, ji aliyê esasî û pîvanê ve weke yekitiyeke siyasî dihat dîtin. Her çend xizmbûn di nav eşîrê de wekî hêmanek girîng dihat dîtin jî, ne hemî binesaziyên ku eşîrê pêk tînin xizm bûn. Digel vê yekê, eşîra rêxistinek mîna dewletê bû. Dibe ku weke dewletekê bi disîplîn nebûya, lê hin taybetiyên dewletê nîşan dabûn. Ji ber ku her çend sînorên welatê ku eşîrek tê de dijîyan tam nehatibin diyar kirin jî, parçeyek axa wê hebû ku ji xwe re dihesiband û tu carî destwerdana ji derve qebûl nedikir. Avakirina eşîran li ser eşîran hatiye dabeşkirin. Carinan eşîrek bi deh an jî zêdetir eşîran tê dabeşkirin. Her eşîr bi serokek an axayek tê temsîl kirin. Eşîr avahiyek girtî temsîl dikin, ji ber ku serdest vê erkê ji bav heya kur digirin. Konfederasyonek jî bi komkirina gelek eşîran an jî bi çêkirina tifaqan di navbera wan de çêdibe. Konfederasyon bi yek "mîr" dihatin birêvebirin. Li ser kê bibe serokê eşîrê tu qaîdeyên zelal nînin. Divê kesek hebe ku di nav endamên eşîrê de dadmendiyê dabîn bike, bikaribe pêşî li neheqiya di nav kesian de bigire, hem jî giliyên kesên ku li wan neheqî hatiye kirin, çareser bike û zulmê li mirovan neke. Serokên eşîran wek kesên ku di navbera endamên eşîran û rêveberiya dewletê de têkiliyan peyda dikin tene dîtin. Mînakê herî berbiçav a têkiliya serokên eşîran û dewletê, serokê eşîra Millî Îbrahîm Paşa ye.

Peyvên Sereke: *Eşîr, Dewlet, Osmanî, Şêx, Axa*

لبنية القبلية وعلاقات الزعيم القبلي بسلطة الدولة

الملخص:

يمكن وصف القبيلة بأنها مجتمع يتكون على أساس روابط الدم والنسب، حتى لو كانت "خيالية" (القرابة الافتراضية)، لأن النشاط الاقتصادي الرئاسي هو الصيد أو الجمع أو تربية الحيوانات، وبسبب ضرورة التنقل في منطقة واسعة. الجغرافيا: تعتبر القبائل عمومًا على الأقل عضوًا في السلطات السياسية، وهي طبقات المجتمع التي اخترقتها. كانت القبائل التي تنتمي إلى نفس العرق عبارة عن مجتمعات تتمتع بوضع "متساوي" جنبًا إلى جنب، ولم تقبل سلطة بعضها البعض، ولأنها لم تفعل ذلك، فقد واجهت صعوبة في أن تصبح "دولة" كمنظمة سياسية. وكان أعضاؤها يعيدون شئونهم تحت قيادتهم الخاصة وليس تحت سلطة الدولة. وكان يُنظر إلى القبيلة، التي تصرفت بهوية مشتركة في مواجهة الأخطار المشتركة من أجل توفير المأوى وسلامة الحياة والاحتياجات الاقتصادية، على أنها وحدة سياسية جوهرية وقاعدة. على الرغم من أن القرابة كانت تعتبر عنصراً مهماً داخل القبيلة، إلا أنه لم تكن جميع البنى التحتية التي تتكون منها القبيلة من الأقارب. ومع ذلك، كان للقبيلة تنظيم مماثل للدولة. ربما لم تكن منضبطة مثل الدولة، لكنها عكست بعض خصائص الدولة. لأنه على الرغم من أن حدود البلد الذي تعيش فيه القبيلة لم يتم تحديدها بدقة، إلا أنها كانت تمتلك قطعة أرض تعتبرها ملكاً لها، ولن تقبل أبداً أي تدخل من الخارج. وينتظم الهيكل القبلي إلى قبائل. في بعض الأحيان تنقسم القبيلة إلى عشائر قبائل أو أكثر. ويمثل كل قبيلة رئيس أو آغا. وتمثل القبائل بنية مغلقة، حيث يتولى الحكام هذه المهمة من الأب إلى الابن. كما سيتم تشكيل اتحاد كونفدرالي من خلال الجمع بين العديد من القبائل أو تشكيل تحالفات فيما بينها. كانت الاتحادات يحكمها "مير" واحد. لا توجد قواعد واضحة حول من سيكون زعيم القبيلة ويجب أن يكون هناك من يضمن العدالة بين أفراد القبيلة، ويمنع الظلم بين الأفراد، ويرفع مظالم المظلومين، ولا يظلم الناس. ويُنظر إلى زعماء القبائل على أنهم أشخاص يقومون بدور الاتصال بين أفراد القبائل وإدارة الدولة. المثال الأكثر وضوحاً للعلاقة بين زعماء القبائل والدولة هو زعيم قبيلة ملي، إبراهيم باشا.

الكلمات الدالة: قبيلة، دولة، عثمانية، شيخ، آغا

TRIBAL STRUCTURE AND TRIBAL LEADER'S RELATIONS WITH STATE AUTHORITY

ABSTRACT:

Tribe can be described as a community formed on the basis of blood ties and lineage, even if "imaginary" (virtual kinship), because the main economic activity is hunting, gathering or animal husbandry, and because of the necessity of moving in a wide geography. Tribes are generally at least a member of the political authorities. Were the layers of society it penetrated. Tribes belonging to the same ethnicity were communities in an "equal" position, side by side, who did not accept each other's authority, and because they did not, they had difficulty in becoming a "state" as a political organization. Its members lived under their own leadership rather than a state authority. The tribe, which acted with a common identity in the face of common dangers in order to meet shelter, life safety and economic needs, was seen as a political unity in terms of essence and norm. Even though kinship was seen as an important element within the tribe, not all of the substructures that made up the tribe were relatives. Nevertheless, the tribe had an organization similar to the state. It may not have been as disciplined as a state, but it reflected some of the characteristics of the state. Because, even though the borders of the country in which a tribe lived were not exactly determined, it had a piece of land that it considered as its own, and it would never accept any intervention from outside. The tribal structure is divided into tribes. Sometimes a tribe is divided into ten or more tribes. Each tribe is represented by a chief or agha. Tribes represent a closed structure, as rulers take over this duty from father to son. A confederation would also be formed by bringing together many tribes or forming alliances between them. Confederations were governed by a single "mir". There are no clear rules about who will be the leader of the tribe. There must be someone who can ensure justice among the members of the tribe, who can prevent injustice among individuals, as well as redress the grievances of those who have been wronged, and who will not oppress people. Tribal chiefs are seen as people who provide liaison between tribal members and the state administration. The most concrete example of the relationship between tribal leaders and the state is the leader of the Milli tribe, Ibrahim Pasha.

Keywords: *Tribe, State, Ottoman, Sheikh, Agha.*

-
- ¹ Şemseddin Sami, Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 938.
 - ² Musa Taşdelen, Göçerlerin Şehirleşmesi (Beritanlı Aşireti Örneği), Turan Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 22.
 - ³ Mahmut Tezcan, “Tasavvurî Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, c. 15, Sayı 1, s. 117
 - ⁴ Mahmut Tezcan, a. g. m. s. 123
 - ⁵ Lale Yalçın-Heckmann, Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık ilişkileri, çeviren Gülhan Erkaya, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 140-141.
 - ⁶ Lale Yalçın-Heckmann, a. g. e., s.145-146.
 - ⁷ Bronislaw Malinowski, İnsan ve Kültür, çev. M. Fatih Gümüş, V Yayınları, Ankara 1990, s. 45.
 - ⁸ Erdal Tekarslan, Sosyal Psikoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989, s. 66.
 - ⁹ Sibel A. Arkonaç, Sosyal Psikoloji, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 256.
 - ¹⁰ Sibel A. Arkonaç, a.g.e., s. 367.
 - ¹¹ Nur Vergin, Siyasetin Sosyolojisi, Doğan Kitap, İstanbul 2003, s. 40.
 - ¹² A. Vahap Uluç, “Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneği’nde Siyasal Katılım”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 84.
 - ¹³ Orhan Türkdoğan, Güneydoğu Kimliği, Aşiret-Kültür-İnsan, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s. 386.
 - ¹⁴ Orhan Türkdoğan, Sosyal Hareketliliğin Sosyolojisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 557.
 - ¹⁵ Fatih Ünal, “Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları, Sayı 41, s. 190.
 - ¹⁶ Orhan Türkdoğan, Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul 2006, s. 41.
 - ¹⁷ Martin van Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 123.
 - ¹⁸ Bu kural klasik dönemde devletler için de geçerliydi. Devletlerde devleti yöneten hanedan üyelerinin hepsi de iktidara gelmek için aynı haklara sahipti. Aralarında yaptıkları mücadele sonunda kazanan devlete sahip olurdu.

-
- ¹⁹ Martin van Bruinessen, a. g. e. s.130.
- ²⁰ Martin van Bruinessen, a. g. e. s. 82.
- ²¹ Aşiret içinde akrabalık konusunda geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, Aşiret Modernleşmesi, Çıra Yayınları, İstanbul 2015, s. 63 vd.
- ²² Ernest Gellner, The Conflict of Tribe and State in Iran and Afghanistan (ed. R. Tapper) (1983), nakleden Lale Yalçın-Heckmann, a. g. e, s. 165.
- ²³ Lale Yalçın-Heckmann, a. g. e, s. 164-167
- ²⁴ Karen Barkey, Eşkılar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi, çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 197-198.
- ²⁵ Rudi Paul Lindner, Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, çev. Müfit Günay, imge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 95.
- ²⁶ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Üner, Aşiret, Eşkıya ve Devlet, Yalın Yayınları, İstanbul 2009
- ²⁷ Lale Yalçın-Heckmann, a.g.e, s. 149.
- ²⁸ Martin van Bruinessen, Kürdistan Üzerine Yazılar, çev. Leyla Keskiner vd., İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 107.
- ²⁹ Musa Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 216-217
- ³⁰ Urfa'dan bir örnek: Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa. Aynı zamanda Hamidiye Alay Komutanı.
- ³¹ Bkz. Menemencioğlu Ahmet Bey, Menemencioğulları Tarihi, Yayına Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 1997; Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları ile ilgili Arşiv Belgeleri I", Belgeler XXI/25, Ankara 2000, s. 85-187
- ³² Mustafa Öztürk, "Osmanlı Klasik Sisteminin Sosyal Sonuçları veya Ayanlıktan Cumhuriyet Seçkinlerine", XVI. Türk Tarih Kongresi, 20-24 Eylül 2010, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, c. 4-2.kısım, s. 903-904.
- ³³ Suavi Aydın, "Urfa Aşiretleri: Bir Direnç ve Uyarılama Tarihi", Bir Ahir Zaman Babil'i Urfa, Derleyen A. Nevin Yıldız, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 32.
- ³⁴ Şammar aşiretinin bölgede yaptığı eşkıyalık hareketleri konusunda bkz. Yasin Taş, "XIX. Yüzyılda Harran Bölgesinde Eşkılar ve Şemmer Aşireti'nin 1890 Yılı Eşkılar Olayı", Harran ve Çevresi, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa 2019.

-
- ³⁵ Milli Aşireti ile Şammar Aşireti'nin hakimiyet mücadelesi hakkında bkz. Zafer Benzer, "XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Urfa Bölgesindeki Aşiretlerin Eşkıyalık Hareketleri Üzerine Bazı Tespitler" History Studies, c. 14, Sayı 2, s. 290-291.
- ³⁶ Martin van Bruinessen, Ağ, Şeyh, Devlet, s. 291.
- ³⁷ Heyet-i Islahiye hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Karaca, Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa, Eren Yayınları, İstanbul 1993.
- ³⁸ BOA. Y. PRK. ŞD nr. 1.
- ³⁹ Ali Emirî Efendi Ali Emirî Efendi, Osmanlı Doğu Vilâyetleri-Osmanlı Vilâyât-ı Şarkıyyesi-, Yayına hazırlayanlar: Abdulkadir Yuvalı-Ahmet Halaçoğlu, Babıalı Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2008, s. 47
- ⁴⁰ BOA. Y.MTV. nr. 62/3.
- ⁴¹ Suavi Aydın vd., Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 323.
- ⁴² Bayram Kodaman, Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, Orkun Yayınevi, İstanbul 1983, s. 50-51
- ⁴³ Fatih Ünal, a.g.m. s. 98
- ⁴⁴ Suavi Aydın, vd., a.g.e,s. 324.
- ⁴⁵ Urfa Salnamesi 1927. s. 99-100
- ⁴⁶ Suavi Aydın, "Urfa Aşiretleri: Bir Direnç ve Uyarılama Tarihi", Bir Ahir Zaman Babil'i Urfa, Derleyen A. Nevin Yıldız, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 51-52.
- ⁴⁷ Suavi Aydın, a.g.m, s. 53.
- ⁴⁸ Suavi Aydın, vd., a.g.e,s. 324.
- ⁴⁹ BOA. Y. A HUS. 491/26.
- ⁵⁰ Fuat Dündar, "1908 Diyarbakır'ı, Ziya Gökalp ve Kürtlüğün 'Sosyal Problem' Olarak Tanımlanması", Osmanlı Bankası Arşiv Araştırmaları Merkezi, 16 Şubat 2008 tarihli konuşma metni, s. 2-3
- ⁵¹ E.B. Şapolyo, Ziya Gökalp, İttihat Terakki ve Meşrutiyet Tarihi Güven Basımevi, Ankara 1941, s. 43.
- ⁵² Sadrazamın başkanlığında nâzırlardan oluşan ve Osmanlı hükümetini niteleyen meclis. Sultan II. Mahmud döneminde merkezî idarede bazı düzenlemelerin yapılması ve nezaretlerin kurulması neticesinde teşekkül eden bu meclis belgelerinde Encümen-i Mahsûs, Encümen-i Mahsûs-ı Vükela, Meclis-i Hâs,

Meclis-i Meşveret, Meclis-i Hâss-ı Vükelâ, Meclis-i Hâss-ı Meşveret, Meclis-i Hâss-ı Ali, Meclis-i Âli-i Vükelâ, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ, Meclis-i Mahsûs ve Hey'et-i Vükela gibi farklı isimlerle geçer. Ali Akyıldız “ Meclis-i Vükelâ”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (DİA), Ankara 2003, c. 28, s. 251.

⁵³ Fatih Ünal, a.g.m. s. 99.

⁵⁴ BOA. DH. MKT. No. 2619-63

⁵⁵ BOA. DH. MKT. No. 261763. belgede İbrahim Paşa'nın Sincar'daki Yezidilerle birleşerek kuvvetini artırmaya çalıştığı merkeze bildirilmiştir. Merkezi hükümet de yapılacak askeri harekâta bu durumun da dikkate alınması ve asker sayısının artırılmasını istemiştir.

⁵⁶ BOA. DH. MKT. No. 2617-53; BOA. MV, No. 120-85

⁵⁷ Eyüp Kıran, Kürt Milan Aşiret Konfederasyonu, Elma Yayınları, İstanbul 2003, s. 197.

⁵⁸ Rivayete göre Kevkeb'de mola verirken İbrahim Paşa sırtını dayadığı taş yığının yıkıldığını görünce, eşi Hansa ve çocuklarını ve diğer aşiret ileri gelenlerini yanına çağırarak şunları söyler: “ Vallahi artık Allah da bizi himaye etmiyor ve ben de ölüyorum. Siz Sincar'a giderseniz kim ne bilir başınıza neler gelir. Dönün ve devlete teslim olun. Devlet herhalde hepinizi öldürmez. Artık kim öldü, kim kaldı. Belki de devlet sizi affeder. İnsan ölürse de toprağı üzerinde ölsün. Gurbet çekilmez. En yakın yer Nusaybin'dir, gidin teslim olun”.

⁵⁹ Martin van Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s. 289-291

⁶⁰ BOA. DH. MKT. No. 2636-47.

⁶¹ Suavi Aydın, “Urfa Aşiretleri: Bir Direnç ve Uyarılama Tarihi”, Bir Ahir Zaman Babil'i Urfa, Derleyen A. Nevin Yıldız, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 59

⁶² Aşiret kavgalarıyla ilgili olarak yaşlılardan dinlediğim yaşanmış bir olayı burada kısaca aktaracağım: Bir aşiret kavgası sırasında bir aşiret mensubu aşiret reisinin yanına vardığında at üstünde olan üzengide ayakları titremektedir. Aşiret mensubu reise sorar: “Ağa sen de mi kavgadan korkuyorsun”. Ağa cevap verir: “Evlad ben korkmayayım da kim korksün. Sen zor durumda kalırsan savaş meydanı terk eder, kaçarsın. Ya ben? Benim için öyle bir ihtimal var mı? Önümde iki seçenek var: Ya öleceğim ya da öldüreceğim. Can vermek kadar can almak da iyi bir şey olmadığını biliyorum, ama bana yüklenen aşiret reisliği sıfatından dolayı mecburum”.